

شاهنامه

رئیس شہری

جلسہ دوم

ارائہ دهنده: محمدمنان رئیس

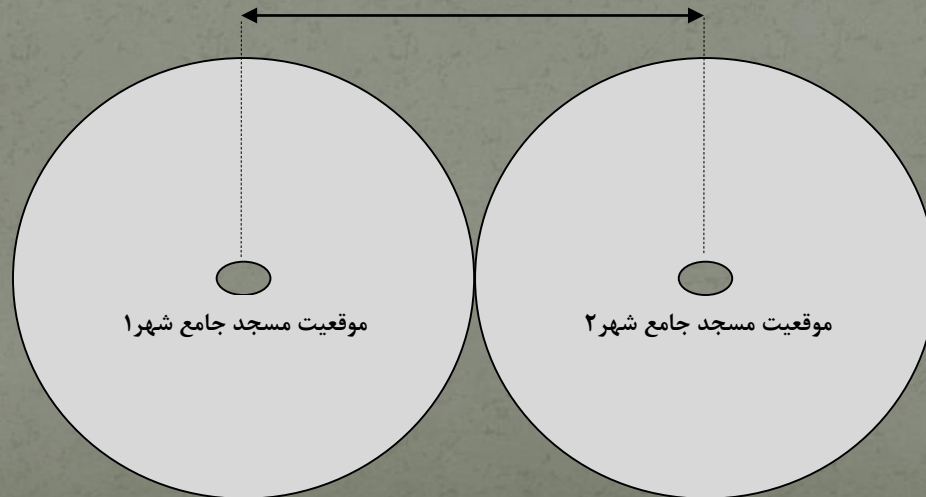
دانشیار معماری دانشگاه قم

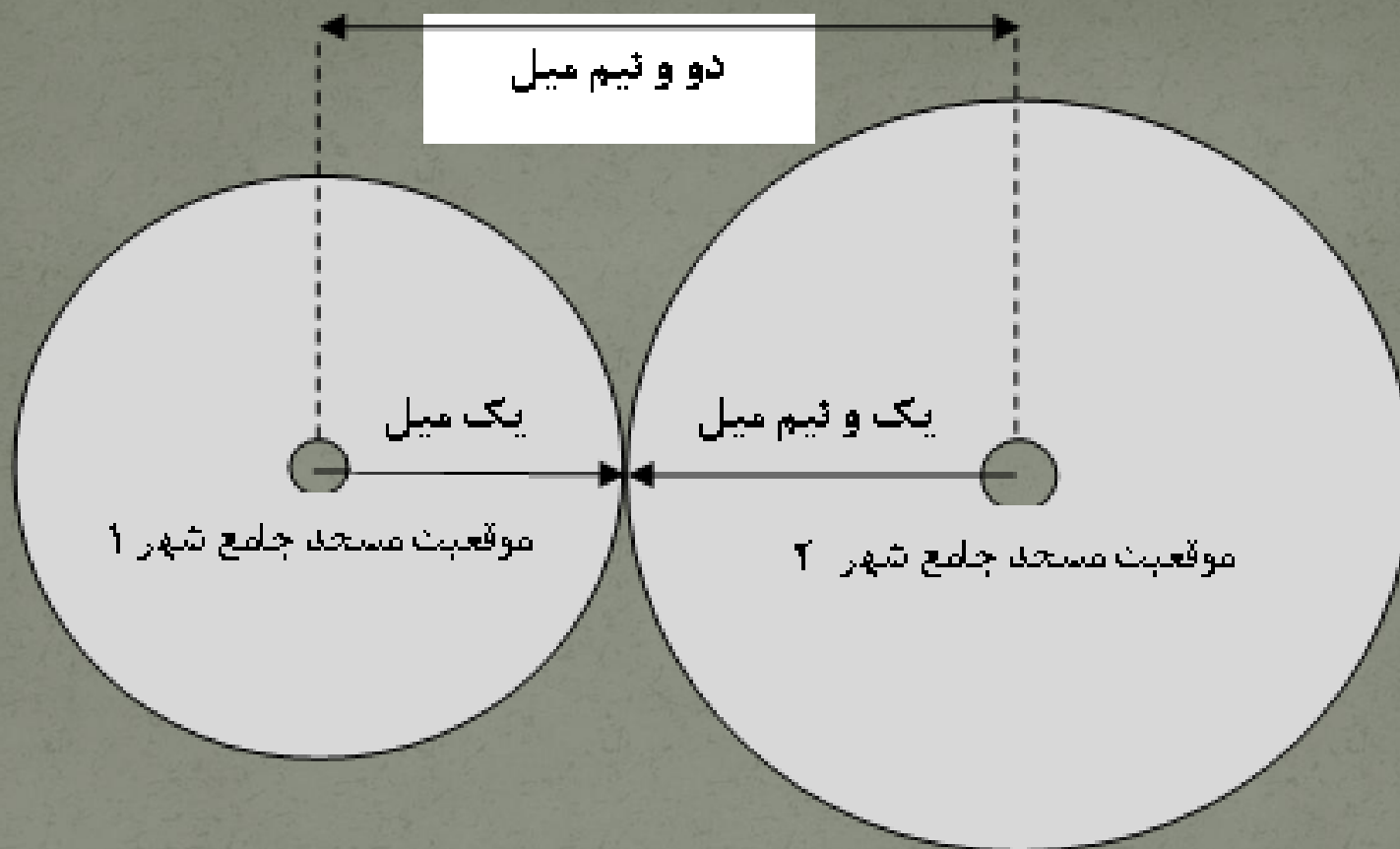
پاییز ۱۴۰۲

اندازه افقی شهر:

- شهر اسلامی، هم در مقیاس محله و هم در مقیاس کل شهر، بایستی مسجد محور طراحی شود.

- طبق برخی روایات معتبر (از جمله روایات نقل شده از امام باقر علیه السلام)، فاصله بین دو نماز جمعه (و بالتبع فاصله بین دو مسجد جامع) بایستی حداقل ۳ میل باشد: "يَكُونُ بَيْنَ الْجَمَاعَتَيْنِ ثَلَاثَةُ أَمْيَالٍ يَعْنِي لَا يَكُونُ جُمُعَةٌ إِلَّا فِيمَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ ثَلَاثَةِ أَمْيَالٍ" (کافی، جلد ۳، ۴۱۹). همانطور که ملاحظه می شود، واژه «ثلاثة اميال» در انتهای این روایت، به وضوح بر رعایت حداقل فاصله سه میلی مساجد جامع تصریح کرده است.

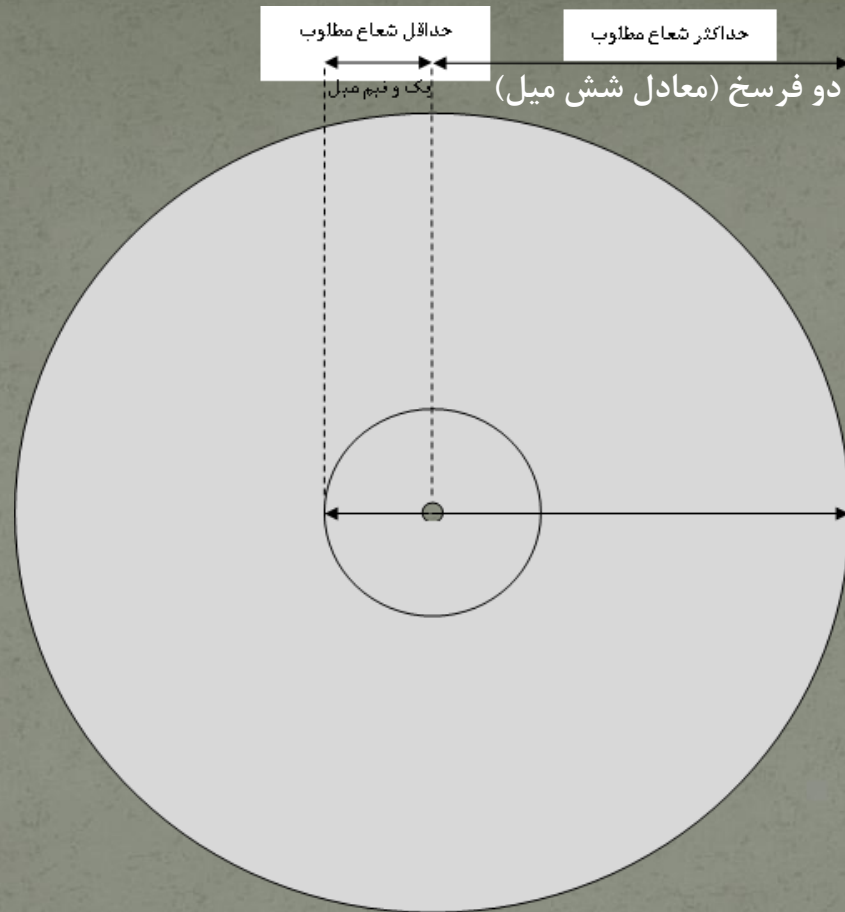
تصویر ۳: نمونه ای از تقی احکام فقهی نماز جمعه در شهری با قطر کمتر از سه میل

مأخذ: نگارنده

امام محمد باقر (ع): "إِنَّمَا فَرَضَ اللَّهُ عِزٌّ وَجَلٌّ عَلَيَّ النَّاسِ مِنَ الْجُمُعَةِ إِلَى الْجُمُعَةِ خَمْسًا وَثَلَاثِينَ صَلَاةً مِنْهَا صَلَاةٌ وَاحِدَةٌ فَرَضَهَا اللَّهُ عِزٌّ وَجَلٌّ فِي جَمَاعَةٍ وَهِيَ الْجُمُعَةُ وَوَضَعَهَا عَنِ تِسْعَةٍ عَنِ الصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ وَالْمَجْنُونِ وَالْمَسَافِرِ وَالْعَبْدِ وَالْمَرْأَةِ وَالْمَرِيضِ وَالْأَعْمَى وَ مَنْ كَانَ عَلَى رَأْسِ فَرَسَخَيْنِ": خداوند از جمعه تا جمعه دیگر، سی و پنج نماز بر مردم واجب کرده است، یکی از آن نمازها نماز جمعه است که باید به جماعت گزارده شود و آن را از نه کس برداشته است: کودک، پیر، دیوانه، مسافر، بنده، زن، مریض، نابینا و کسی که در دو فرسخی نماز جمعه باشد (ابن بابویه، ۱۴۱۳ق، ۴۰۹).

- روایت دوم نیز از امام باقر (ع) نقل شده است: "تَجِبُ الْجُمُعَةُ عَلَى كُلِّ مَنْ كَانَ مِنْهَا عَلَى فَرَسَخَيْنِ": نماز جمعه بر کسی که تا دو فرسخی آن قرار دارد، واجب است (وسائل الشیعه، جلد ۷، ۳۰۹).

بر این اساس، حداکثر اندازه مطلوب برای قطر شهر اسلامی، چهار فرسخ (معادل ۱۲ میل و تقریباً معادل با ۲۲ کیلومتر) می باشد

تصویر ۴: حداقل و حداکثر قطر مطلوب شهر اسلامی

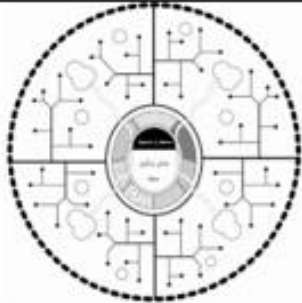
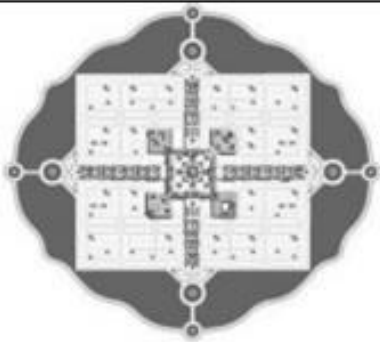
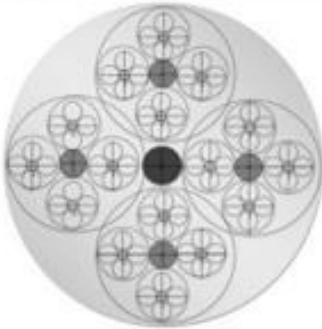
مأخذ نگارنده

بنابر این، حداقل قطر مطلوب برای شهر اسلامی، سه میل (تقریباً برابر با ۵,۵ کیلومتر و یا معادل یک فرسخ) و حداکثر قطر مطلوب برای این شهر، دوازده میل (تقریباً برابر با ۲۲ کیلومتر و یا معادل چهار فرسخ) می باشد.

در ادامه و پس از تبیین اندازه افقی شهر، در صدد پاسخگویی به این سوال هستیم:

معماری محله متناسب با سبک زندگی اسلامی حائز چه ویژگی‌هایی (به لحاظ شاخصه‌هایی نظیر ساختار کالبدی، وسعت، جمعیت، تراکم و ...) است؟

برای پاسخگویی به سوال فوق، از روشی ترکیبی (استدلال منطقی و تحلیل محتوای کیفی) و با استناد به متون دست اول اسلامی استفاده شده است.

الگوی پیشنهادی	عنوان پژوهش	مؤلف
	<p>الگوی پیشنهادی محله یا مرکزیت مسجد و قضاةهای عمومی مورد نیاز در شهر ایرانی اسلامی</p>	<p>پورجعفر و همکاران</p>
	<p>الگوی پیشنهادی معماری محله اسلامی ایرانی بر مبنای مدل نگره های زندگی ساز حکمت اسلامی</p>	<p>ذوالفقارزاده و همکاران</p>
	<p>تحقیق پذیری هویت در معماری و شهرسازی یا تأکید بر ارتقاء هویت اسلامی ایرانی در شهرهای جدید</p>	<p>نقره کار و علی الحسانی</p>

بحث و تحلیل (استنباط اندازه محله طی نظام منطقی ۱۵ بندی):

۱- حسب برخی مستندات دینی، عدالت، اصل اساسی شهر اسلامی است.

۲- لازمه «اعطاء كل ذي حق حقه» و «وضع الشيء في موضعه» در معماری محله این است که اولاً حق هر نیاز انسان با تعریف کاربری‌های متناسب با آن نیاز داده شود و ثانیاً هر کاربری در موضع و مکان متناسب با اقتضائات و ویژگی‌هایش در ساختار محله مکان‌یابی شود؛ تحقق این دو مهم، به معنای تحقق اصل عدالت در معماری محله است.

۳- به دلیل اصالت و برتری نیازهای معنوی انسان در مقایسه با نیازهای مادی او (اعراف/۱۷۹)، کالدهای متناظر با نیازهای معنوی انسان - که مصداق بارز آن مسجد است- بایستی در سلسله مراتب بالاتری در مقایسه با کالدهای متناظر با نیازهای مادی او در محله مکان‌یابی شوند. مطالعه سیره معصومین(ع) شواهد قابل توجهی را در این خصوص به دست می‌دهد.

۴- با همان استدلالی که برای مرکزیت مسجد در محله ارائه شد، مرکزیت محله بایستی پس از مسجد (به عنوان مهمترین کاربری) به سایر کاربری‌های عمومی اختصاص یابد.

۵- "لَا صَلَاةَ لِحَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي مَسْجِدِهِ" (شیخ حرّ عاملی، ۱۴۰۹ق، ۱۹۴). ؛ "حریم المسجد أربعون ذراعاً، و الجوار أربعون داراً من أربعة جوانبها" (کافی، جلد ۴، ۷۶۳).

۶- با توجه به روایات قبل، اگر مقیاس محله به جای چهل خانه، مثلا پنجاه خانه از اطراف مسجد محله باشد آنگاه ساکنان ده خانه آخر به دلیل آنکه خارج از حدود همسایگی مسجد هستند، از توصیه اکید به اقامه نماز در مسجد مستثنی می‌باشند که این امر، با آموزه های اسلامی و توصیه فراگیر به همه شهروندان برای اقامه نماز در مساجد، تطبیق ندارد. بر این اساس، حدود کالبدی محله برابر است با چهل خانه از اطراف مسجد محله در چهار جهت. یعنی یک محله مطابق با سبک زندگی اسلامی عبارت است از مسجد و ارسن عمومی در مرکز و خانه‌هایی که از چهار طرف مسجد حداکثر تا چهل باب را شامل می‌شوند.

۷- قاعده تعرف (حجرات/۱۳) موید تفسیری است که تعداد خانه های محله را حداکثر ۱۶۰ خانه در ۴ جهت مسجد می‌داند (نفی هندسه شعاعی محله در همه جهت).

۸- لازمه‌ی تطبیق پلاک‌های مسکونی با سبک زندگی اسلامی، درونگرا بودن آنهاست؛ این ادعا قبلا طی مقاله‌ای علمی پژوهشی با موضوع لزوم درونگرایی در مسکن اسلامی با استناد به ادبیات قرآنی و ارائه ادله متعدد، اثبات شده است (Raeesi, 2019, 73-81).

۹- لازمه‌ی تطبیق پلاک‌های مسکونی با سبک زندگی اسلامی، اولا بزرگ بودن به لحاظ مساحت و اندازه و ثانیا درونگرا بودن آنهاست؛ این ادعا قبلا طی مقاله‌ای علمی پژوهشی با موضوع لزوم درونگرایی در مسکن اسلامی با استناد به ادبیات قرآنی و ارائه ادله متعدد، اثبات شده است (والله جعل لکم من بیوتکم سکنا: نحل/۸۰).

۱۰- با توجه به بندهای قبل، عرض پلاکهای مسکونی نمی تواند (به صورت تقریبی) کمتر از ۱۵ متر در نظر گرفته شود.

۱۱- طبق برخی متون دینی، توسعه عمودی شهر، مطلوبیت ندارد و بین دو نوع الگوی مسکن ویلایی و مسکن آپارتمانی، الگوی اول به مراتب تطبیق بیشتری با سبک زندگی اسلامی دارد و ابنیه مسکونی بیش از دو طبقه، مگر در شرایط اضطرار، مطلوبیت شرعی ندارند (رئیزی، ۱۳۹۷، ۱۱۵-۸۴). لذا چنین استنباط می شود که یک محله اسلامی حداکثر می تواند شامل ۳۲۰ خانه باشد (با فرض آنکه همه ۱۶۰ پلاک مسکونی دو طبقه باشند). اگر بعد خانوار را ۵ نفر لحاظ کنیم، آنگاه حداکثر جمعیت چنین محله ای (به صورت تقریبی) برابر است با $۱۶۰ * ۲ * ۵$ یعنی ۱۶۰۰ نفر.

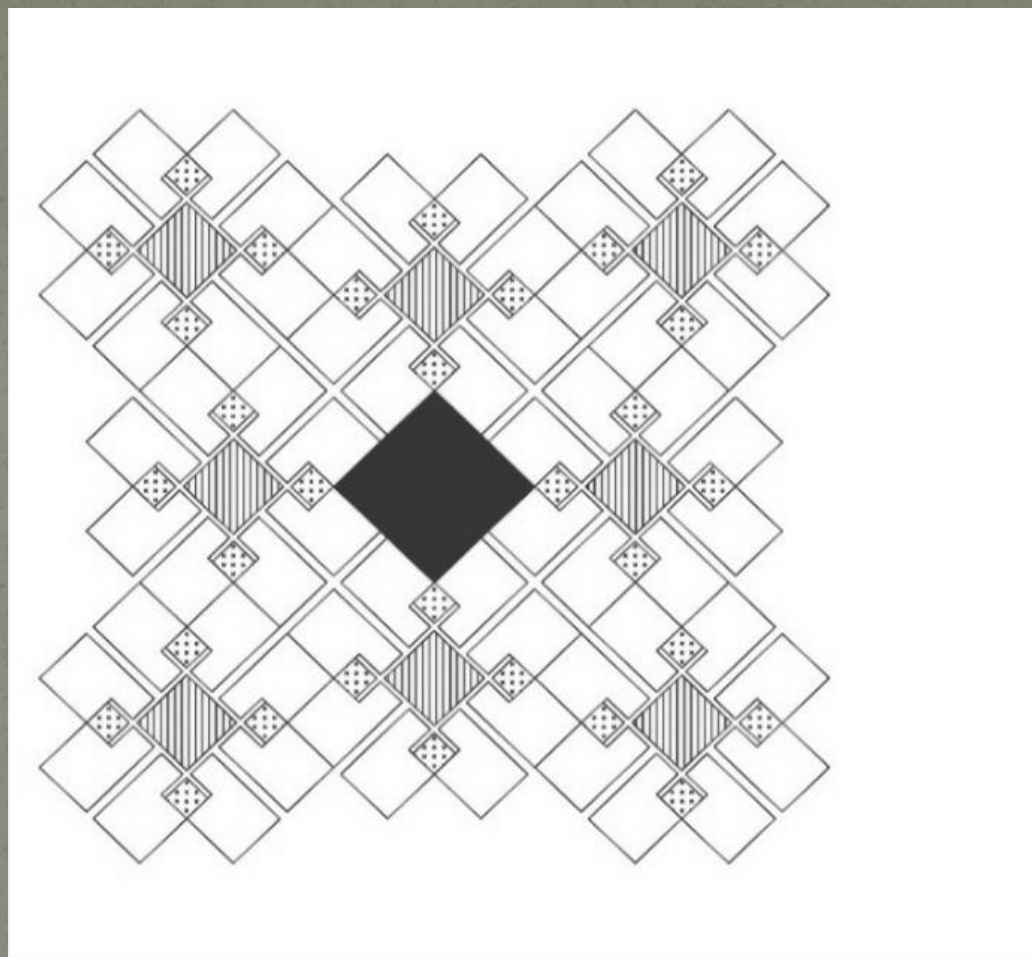
۱۲- با توجه به اینکه بیش از نیمی از این جمعیت، مربوط به کودکان و بانوان و کهنسالان و سایر گروه هایی است که بنابر متون دینی، از لزوم حضور در مساجد برای فریضه نماز، معاف شده اند، لذا مساحت پیشنهادی ۹۰۰ متری برای مسجد محله، مساحت موجهی به نظر می رسد.

۱۳- لذا در مرکز محله، یک مسجد با مساحت تقریبی ۹۰۰ متر مربع و چهار مدرسه (دو مورد ابتدایی دوره اول دخترانه و پسرانه و دو مورد ابتدایی دوره دوم دخترانه و پسرانه) هر کدام با مساحت تقریبی ۱۷۰۰ متر مربع (با احتساب فضاهای باز و سالن ورزش و غیره) لحاظ می شود (در این خصوص به استانداردها و سرانه‌های فضاهای مذهبی و آموزشی توجه شود).

۱۴- استنتاج شاخصه های عددی محله (به صورت تقریبی) مطابق با سبک زندگی اسلامی:

تراکم ناخالص مسکونی	حداکثر جمعیت تقریبی محله	تعداد واحدهای مسکونی	تعداد پلاک های مسکونی	حداکثر مساحت تقریبی محله
۸۰ نفر در هکتار	۱۶۰۰ نفر	۳۲۰	۱۶۰	۲۰ هکتار

۱۵- استنتاج الگوی کالبدی ترکیب محلات مطابق با سبک زندگی اسلامی:

مرکز محله

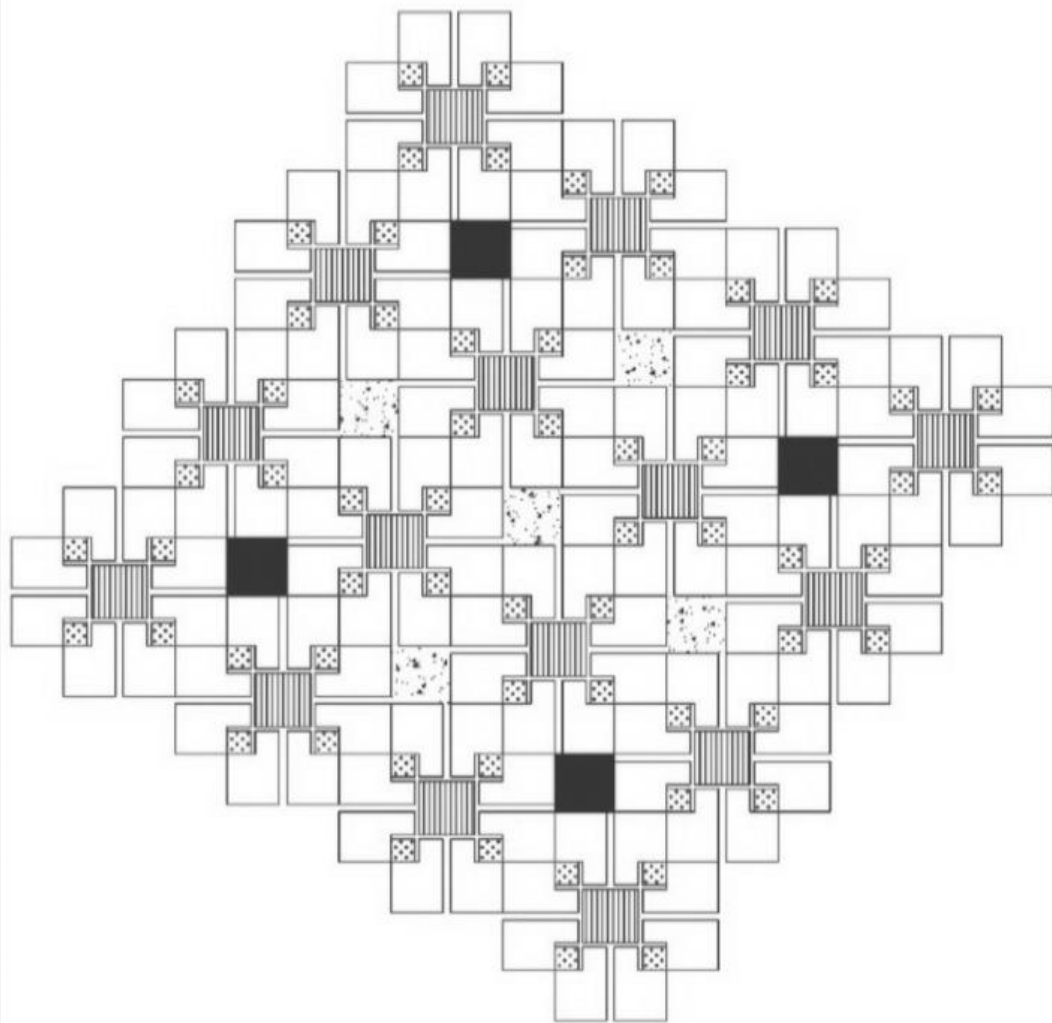

فضای سبز

محل استقرار مساجد منطقه ای و سایر خدمات فرامحله ای

مرکز محله

فضای سبز

محل استقرار مساجد منطقه ای و مراکز منطقه

سایر خدمات فرا محله ای

باتشکر از مسن توجه شما